

נאוה סמל. ברחה עד לאוסטרליה, אבל היא פשוט לא יכולה להרפות

כותרת בלילות

להגן על השתיקה של אמה, אך לעזור לשורדים רבים אחרים שאינם מעזים להוציא הגה. להנציח את השואה כחלק מתרבות סיפורים בעל-פה, ולתעל את הכעס האישי לתוך הדמויות. **נאוה סמל** דואגת שלעולם לא נשכח

יום הקדיש הכללי

יפעת ארליך | צילום: יוסי זליגר

אני מחפשת סיפורי שואה נידחים שלא סופרו או הגיעו לקרמת הבמה. לפעמים הסיפור מוצא אותי. 'איש עקום' מצא אותי, לא אני אותו'. נעים להכיר - זוהי נאוה סמל, שמתחזקת ברומאן טרי. זו כבר ספרה ה-17 של סמל (57), ספרות, מחזאות ותסריטאות.

היא רוו שני לאושוויץ, והועה לכתוב על הוועה עוד כשבחברה הישראלית מתה היה לרבר רק על הגבורה. סמל, שספריה תרגמו לעשר שפות חוכו בפרסים בינלאומיים, היא אמנית המילים - ולא רק אלו הכתובות. היא ניחנה בכישרון נדיר לספר סיפור בעל פה, ומשתי הרצאות שלה יצאתי מסחררת ונדהמת מהדרך הרחב, מהדיקור הרגשי, מקצב הביטוי ומעושרו, מן הכנות ומן היכולת שלה לסחוף את הקהל. לפני שש שנים הוזמנה סמל לסדרת הרצאות באיטליה. 'ההרצאה המרכזית הייתה לזכור של פרימו לוי (והודי איטלקי, סופר וכימאי. הכולט שבספריו הוא 'הזוה אדם'. נפל אל מותו מהקומה השלישית ארבעים שנה לאחר ששרד ממחנה אושוויץ - 'א'). הגעתי נרגשת מאוד למחנה המעצר פוסולי ביום שלג סוער, והרגשתי שקטונתי. המחנה נראה במלוא יופי הטבע שהקיף אותו: עצים מכוסים פתיתי שלג, אוח מלבין. בפתח הבלוק שהפך לחלל יזכרון ומרחב הרצאות, חיכה לי טווס שפרס את זנבו כמו קשת בענן. מה עושה טווס באמצע מחנה מעצר, באמצע הגוף הירוקלבן הזה? לאף אחד לא היה מושג. זה היה מחנה מרדהים. גם המלווה שלי, שרה קמינסקי, לקטורית הספרות העברית באוניברסיטת טורינו, עמדה נפעמת".

אל מחנה פוסולי, שבמחוז אמיליה רומאניה באיטליה, נלקחו יותר משליש מיהודי איטליה. בשנת 1944 נשלחו ממנו 2,500 יהודים לאושוויץ, בנייהם גם פרימו לוי. סמל הנרגשת הייתה או אחרי תהליך הבתיבה של 'אישראל', רומאן מתחכם - ויש מי שיאמר חצוף - בו מקומה סמל מינה יהודית אלטרנטיבית על אי אינדיאני באמריקה. הפרובוקציה באישראל לא נועדה להכעיס, אלא לעורר להשיבה וללבן את הסגיות הרלוונטיות ביותר לציונות במאה ה-21. במהלך הבתיבה של 'אישראל' חקרה סמל את התרבות האינדיאנית, ואימצה כמה מסמליה. "למדתי משוה מהתרבות האינדיאנית - להסתכל בטבע

ולנסות לראות אילו סימנים הוא משגר. הטווס היה כל כך חריג בתוך הגוף הזה, שמיד הלכתי לראות מה הוא מסמל בתרבות האינדיאנית. הוא מסמל נצח; יש קרבה גדולה בין התרבות האינדיאנית לזו היהודית - בתרבות היהודית הקשת בענן, זו שמזכירה את פריסת נוצותיו של הטווס, מסמלת את המצב לאור המבול, את העולם החדש שנברא אחרי האסון. ואני עמדת שם, בפתח של בלוק במחנה ריכוז, והייתי איך האנשות מתחילה מחדש ממש לנגד עיניי".

מפוסולי נסעה סמל אל נופי האלפים הקסומים של חבל פיימונטה בצפון-מערב איטליה, ומרידהרה מילאנו, איטליקה קתולית חוכבת ומר עברי, ליוותה אותה. "במוש האחורי של הרכב הייתה גיטה עם חוברות ומר עברי, כמו 'כל שירי נעמי שמר'. לאורך כל הדרך מרידהרה ביקשה ממני ללמד אותה שירים ישראליים חדשים, כי היא הייתה בארץ ולמדה עברית ולכן שימשה המלווה והמורגמנית שלי".

"בשלב מסוים היא ביקשה בנימוס לעבור דרך בית אמה, בכפר קטן למרגלות האלפים, והסכמתי בשמחה. בזמן שהיא נכנסה לאמה, טיילתי בכפר. חציתי את הרחוב הראשי של הכפר והבטתי למעלה, הסתכלתי על גגות הרעפים ועל הארובות המזוקרות. באחד מהם הייתה עליית גג, ופתאום היה נרמה לי שאני רואה מישהו מסתתר שם. קפאתי במקום: זה היה מעין סרט שרץ במוח שלי. הייתה לי הרגשה כאילו מישהו לפת אותי בשורשי השיער".

◀

סמל מעבירה את ידה בשיער התפוז הקצוצו ומדיגמה את התורשה.

גם כשהיא יושבת בבית קפה ירושלמי ומשוחזת בארבע עיניים, הקול שלה מדויק, מנגן כל מילה ברדמטיות. הקמטים הקטנים שבוויות העין משתתפים בסופר, העיניים מרבררות. היא מדפנטת – כמו על הכמה. "כשחווה מריהתרהו, שאלתי אותה מיד 'מה קרה במקום הזה?' היא הסתכלה אליי ומד הבינה. 'החביאו פה יהודים', היא ענתה מיד. לסלמונה, גיבור הספר 'ראש עקום' שמתחבא בעליית הגג בכפר בפיימונטה, יש משרתת, ונתתי לה את השם מריהתרהו. הסיפור כעצם מצא אותי: הוא הלך לקראתי מהטוסס במחנה פוטולי, עקב אחרי לפיימונטה, עד שהדיע לי שאני שלו. התחלתי לכתוב באותו לילה".

נופים שלווים, תיאטרון, ויהודים מוחבאים. סמל בביקור באיטליה

שורדי שואה, שתיקה ודיבור

כתיבה בביליות היא רפוס קבוע אצל סמל. "המצעיים שלנו מלאים פרוז דיו, כי אני כותבת בחושך והדיו מטפטף". אבל נרדדי השינה שלה החלו עוד הרבה לפני שהלילות הפכו להלון הומן האולטימטיבי ליצירה.

"בימי הביניים היו בוודאי מעלים אותי על המקוד. אבל אני קוראת לזה כוחות יתר, לא כישוף. אני מאמינה שיש לכולנו סוג של אנטנות פנימיות שאנחנו לא מרבים להשתמש בהם. מזל שהאמן יכול"

'סבלתי מהפרעת שינה בילדותי ולא הצלחתי להירדם. הקריאה 'אמא, אני לא יכולה לישון' ליוותה אותי במשך כל שנתיי הבוקרמות. אני יודעת שחששתי מאובדן בטריטה, ממשוה שיקרה חלילה להוריי בביליה. הרגשתי אחריות לשלומם, הייתי כמו שומרות סף קטנה שנדרשה לחסום את הסוסים. בראשית שנות ה־80 השתתפתי במחקר של מעברת השינה בחיפה, והחוקרים טענו שמדובר בתופעה אפיינית לילדי שורדים בעשורים הראשונים של מדינת ישראל".

סמל מקפידה שלא להשתמש בכינוי 'ניצולי שואה', והיא מעדיפה את הביטוי 'שורדי שואה' – כי על מי שתבעה את תופת, אי אפשר לומר שוכה בהצלח.הם שורדי שואה כי עד היום הם ממשיכים להתמודד ולשרוד. אני יודעת שקשה מאוד לשנות מושגים מוטבעים, אבל בכל זאת זה חשוב לי. מרגש אותי ששורדי שואה שומעים את הצירוף הזה ומתחברים אליו".

סמל נולדה כיפ למימי ויצחק ארצי. אחיה הבכור הוא הומר שלמה ארצי. לסמל שלושה ילדים: אייר, זוג חיילים תאומים, איליאל ונמרוד. אביה

היה פעיל ציוני, איש ציבור וחבר כנסת. אמה שתקה וממשיכה לשתוק עד היום, אך אביה ריבר."כשהגיעו אלינו המראינים של שפילברג (לפרויקט תיעוד הניצולים - י"א) אבא שלי הקליט 11 שעות, אבל אמא שלי אמרה למראין: 'אני לא מרברת. אם אני פתוחת את הפה, אתה יכול להודיע לחברה קדישא כבר עכשיו להכין את הבור'. השתיקה של האם והריבור של האב מאפינים מאוד את השיח והשתיקה הישראליים של טרום משפט אייכמן. האב, מראשי המחותרת הציונית-חלוצית ברומניה שעסק בהצלת ילדים ממתנות טרנסניסטריה, מדבר. האם, שורדת אושוויץ, שותקת.

"ביום שיישי שטפתי כלים במטבח בחד עם שירי, האחיינית שלי. נעם בעלי, בתי איליאל ושלמה שבו בסלון עם אמי בת התשעים. לשלמה יש קטע כזה מדי פעם, שהוא מתחיל לחפור לאמא שלי על זיכרונות שואה. לפתע נעם הגיע למטבח חיודו וסיפר לי מה קרה בסלון: אמא שלי אמרה לשלמה 'מה אתה רוצה שאני אוכרז: את החברה שלי, ופהפיייה כלוגרית שהגיעה עם תינוק למחנה הנאצי בכניסה אמד לה 'בואי, בואי' אני אציל אותך, רק תעוני את היל', וכשהיא טריבה, הוא תלש את התינוק מהידיים שלה, ריסק את התינוק לעיניה גרד אותה: את זה לוכרז? כך אמרה אמא שלי, וסתמה לשלמה את הפה".

מה את עשית באותו רגע?

"האינסטינקט הראשוני שלי הוא מיד לתת לה לשתוק, להגן עליה. למה להחזיר אותה למקום האכזרי הזה? בפרקינה לאפשר לה לא לדבר. המחיר של לפגוע בבעל החיבור הוא המור בעיניי, ובמשך שנים ניסיתי להבין מה עבר עליה רק דרך אנשים אחרים, והתברר לי שאיבדה אנשים אהובים. בראשית שנות ה־80 היא נפתחה יותר, אך הסיפורים היחידים שהסכימה לספר להו על זוועות, אלא רווקא על שלושה אנשים שעודו לה.

"הסיפורים הללו הפכו לחלק מהספר 'כובע וכוכית': היא סיפרה על הקאפו היהודייה שכדי להציל את האסירות שהיו בצרפין שלה, שכבה עם מפקד המתנה; היא סיפרה על קליין, נאצי שהיה הבוס שלה במחנה, וחילק איתה את האוכל שלו ויסוים במשך כמה חודשים: המלאך השלישי היה מישוה שבאמת הנסיעות של הרכבות, כשהם צעקו 'מים,מים', הושיט לי מבקע לסודים צפחת עם מים: היא ראתה רק יד, ומעולם לא ידעה מי זה היה. "אני חושבת על אותו אלמוני, שבטח לא זוכר שסיכן את חייו, אבל האדם שהוא נתן לו מים לא ישבח את זה לעולם. הספר 'ראש עקום' מוקדש לאותם מצילים אלמונים שסיכנו את נפשם כדי להציל אחרים. בספר ביקשתי לעשות שליחות ולהביא את הסיפור מנקודת מבטם של הניצולים".

"אל התקרבי אלי, את נאצית"

סיפור המגטרת של 'ראש עקום' מתרחש במהלך לילה ארוך אחד, במחלקת טיפול בבית החלים בתל-יאביב. אחות צעירה מקריאה סיפור לחולה אלמוני השרוי בתרדמת, ומצורד הרפים המצויב שבידיה מתגלה לעולמו הכאוב והמבולבל של תומאס, ילד מבית יתומים בטריינו שהגיע לכפר קטן בפיימונטה. בקיץ 1943 תומאס חס לפתע בנוכחות ודה בעליית הגג בבית, אך שאלותיו התמימות נחלקות מתגובה אלימה – שתי הגנשים החודרות שאהב בחייו מכפישות אותו, וקראות לו משרוף ושקוף, ומריבקות לו את כינוי הגנאי 'ראש עקום'. "כשסיימתי את החלק הראשון של הספר תשו כוחתיי. נטשת: את הגיבורים שלי ונסעתי עד אוסטריה כדי לברוח מהם. נשאתי עמי את הרפים בתרמיל הגב, וממשוה הרגשתי את הדמיוות צובבות וחיוקת בי להשליט אתן, אבל אוטריה פיתתה אותי, והמסע בעקבות הילד, בני הבוקר שיצא לטייל שם, אפף אותי. התמכרתי להתחות והתנחלה המלכת את, ומנאיתי אותה. כתבת ספר חרש לחלוטין – 'זנתונה אוטרילית'".

הוא רומנאן,יומן, מסע אינטימי ומפגש מחודש של סמל עם נבא הנהיד, אך גם מפגש עם רוד שלם של ישראלים נורדים ובירווד של סוגיות כואבות כמו נישואי תערובת, התבוללות והרמיתה של ישראל

בעיני ישראלים לעשבר והעולם בכלל.

אבל הגיבורים האיטלקים של 'ראש עקום' לא הרפו מסמל: "לילה אחד הלמתי הלום שדע היום אני זוכרת אותו, הלמתי שאני ישנה. זה מודר לחלום שאתה ישן. לסלמונה לוי, הגיבור של החלק השני בספר, מתוכנפ אליי ומעיר אותי. 'איך את עושה לי את זה? הוא שאל בחלום. רוצה לצאת. אם את לא כותבת אותי, את לא מוציאה אותי לחופשי'. קמתי בבועת, וניסיתי להבין למה אני מעכבת את שחרורי של סלמונה. הבנתי שזה בגלל הידיעה מה מצפה לו בסוף הספר'. כל זמן שאני מקפידה את הספר, אני זוכסת מסלמונה את הבאות. הוא לא יודע מה צפוי לו – לעומת, שכבר יודעת. בדיעבד, ברוד לי שהייתי זוקקה לזמן ולמוחק כדי לגיים כוחות. לחזור לגיבור העצוב שלי השרוע על גחוונו בעליית הגג בפיימונטה, ולמדלנה האישה האהבת ששילמה מזרח כל כך יקר בגין הצלתו".

סלמונה לוי, בגלל פרימו לוי?

"תאמיני לי שהשתני על זה במודע, ורק אחד כך נפל לי האסימון. זה ברוד כשמש, ורק לי זה לא היה ברור: אני האחווה שרואה. כשהתחלתי לכתוב את הספר בחרד המלון באותו לילה בפיימונטה, דמותו של תומאס הילד צפה מיד הקריחה את השיר. 'זה אצלנו פרינצ'יפסה בעליית הגג'. השבתי לתומי שזה מן הסתם ספר לילדים, שכן הגיבור הראשון שהציג את עצמו בפניי הוא ילד, אבל הספר תעתע בי. ככל שהכתיבה התקרמה, הבנתי שאמנם יש לספר גיבור ילד, אבל הוא לא נועד לילדים. את כל ההתכתויות שלי שמתני בפה של האחות הצעירה, זו שיושבבת מול החולה בתרדמת ולא מכינה מי הוא. תוך כדי הכתיבה לא ידעתי את זהותו של החולה, וכל קטעי האחות היו מוריים לי ברמה המיסטית. הספר גילה את עצמו לפני בוהדות, כמו מי שמחזיק את הקלפים צמוד לחוה, כמו מי שיודע שאם ארע לאיזה עולם מבועית הסיפור ייקח אותי, אשא את רגליי ואברח".

למה הופך בל כך אבוז?

"בתחלה הסיפור הוא פרמיין גורל, הוא מתרחש במקום הכי יפה בעולם. לא בגטו ולא במחנה ריכוז – אלא זהו סיפורו של ילד. בוהודריות הסבל, זה לא נראה כמו סיפור וזועה. אני בסוג של תמימות, וחלפת ונכבשת בעולם שנמוטה סביבי, בעולם שאני מוזה, וכשארגז לברוח לא אוכל. גם בסיעה לקצה העולם באוסטרליה לא תעווד לי לברוח. נועה מנהיים, עורכת סדרת המיקוד ככנה, ועורכת הספר, רוגית ויסרבוקיין, חיכו לי בסבלנות ובעידוד איך קץ. אני החורתי לון את המתפתות האפרתי שאין מה לעשות, יש רק חצי ספר, אך היה לון אורך רוה. הייתי צריכה לעבור מהפיוח בנזיה ועלבון ספרים של הורכים שלי, משוה מקביל לתחושת הבגידה של סלמונה בחלק השני של הספר, כדי שקרבת הנפש ביני לבין הגיבור שלי תצומצם ואחזור להשלים את החלק השני".

"לפני שנתיים נחלתי מפח נפש במישור המקצועי, כשגיליתי שמי שחשבנתי לחברים ושותפים נאמנים לורך עסקו בתככים מאחורי גבי; היצירה המושפתת לא הייתה בראש מעיניהם, וחמשפתי לפנים המכוערות של הטא הוחרדה של האמן. הייתי במצב רגשי כל כך נסער, שאפופת תחושות עצב ועלבון, וכל אלה הציתו את תחושותיו של סלמונה ותרלקו את הכתיבה. האבל שלי על פרויקט מקצועי מנטחי התחושה שנוצלת: והימתי בערו בי. את עצי הבעירה מהחיים האמיתיים הטלתי לתוך האח הזאת, ולסלמונה התלקח דרכי. היום אני יכולה לומר תודה על החוויה המקלקלת בחיים, שלבסוף הפכה לחוויה מוקנת בכתיבה".

אבל למה הופך בל כך אבוז?

"האמת היא שבסבועיים האחרונים, מאז צאת הספר, אני מסתובבת עם ראש אשם. כשנשגמר לקרוא אותו השבוע הוא אמר לי, 'את סופרת מאוד אכזרית'. לא יכולת לעשות לנו איזו הנהיח שמישוה יישאר בחיים'. אמרתי לו: 'מישוה נשאר בחיים. סלמונה שרד'. הספר הזה מתכתב על פה אפרה. זה סיפור קצת גורל מהחיים, אבל הוא לא סיפור שונה מהמציאות. מה זה הסיפור שלי לעומת הסיפור שאמא שלי סיפרה בביל שבת האדוקין?"

הכתיבה הרגה אותה? פרימו לוי

זו לא הייתה הביקורת היחידה שהטיח נעם סמל, מנכ"ל תיאטרון הקאמרי, באשנתו. "אחד התאגרים הכי קשים היה להיכנס לדמותו של הגרמני. בחדר תקני וסימפטי, ובכל זאת תוצר של חינוך נאצי שעובי היסוד שבתוכו רקובים. נעם התרחק ממני בשבוע שעבר, ואמר לי: 'אל תקרבי אליי, את נאצית. יש לך טקסט'ה מוזעועים. לא יכול להיות שאת יושבת בחדר לירי ומתחזה לאדם רגיל, וזה מה שיוצא. אני קורא את הגרמני שלך ומתעב אותך'".

זה לציטוט, את בוחרת?

"כן, לציטוט. הוא כמובן צחוק, אבל זה הרס את נעם שנכנסתי לראש של הגרמני".

נשאי זיכרונות

למה להמציא שואה? הרי השואה היא מציאות שעולה

על כל רמיון. זה לא עלול לפגוע בויריון השואה?

"זו שאלה מאוד לגייטמית, ואני עצמי מתלבבת בה. אמנות זו לא היסטוריה: השליחות של האמנות מכינה מי הוא. תוך כדי הכתיבה לא ידעתי את זהותו של החולה, וכל קטעי האחות היו מוריים לי ברמה המיסטית. הספר גילה את עצמו לפני בוהדות, כמו מי שמחזיק את הקלפים צמוד לחוה, כמו מי שיודע שאם ארע לאיזה עולם מבועית הסיפור ייקח אותי, אשא את רגליי ואברח".

למה הופך בל כך אבוז?

"בתחלה הסיפור הוא פרמיין גורל, הוא מתרחש במקום הכי יפה בעולם. לא בגטו ולא במחנה ריכוז – אלא זהו סיפורו של ילד. בוהודריות הסבל, זה לא נראה כמו סיפור וזועה. אני בסוג של תמימות, וחלפת ונכבשת בעולם שנמוטה סביבי, בעולם שאני מוזה, וכשארגז לברוח לא אוכל. גם בסיעה לקצה העולם באוסטרליה לא תעווד לי לברוח. נועה מנהיים, עורכת סדרת המיקוד ככנה, ועורכת הספר, רוגית ויסרבוקיין, חיכו לי בסבלנות ובעידוד איך קץ. אני החורתי לון את המתפתות האפרתי שאין מה לעשות, יש רק חצי ספר, אך היה לון אורך רוה. הייתי צריכה לעבור מהפיוח בנזיה ועלבון ספרים של הורכים שלי, משוה מקביל לתחושת הבגידה של סלמונה בחלק השני של הספר, כדי שקרבת הנפש ביני לבין הגיבור שלי תצומצם ואחזור להשלים את החלק השני".

"לפני שנתיים נחלתי מפח נפש במישור המקצועי, כשגיליתי שמי שחשבנתי לחברים ושותפים נאמנים לורך עסקו בתככים מאחורי גבי; היצירה המושפתת לא הייתה בראש מעיניהם, וחמשפתי לפנים המכוערות של הטא הוחרדה של האמן. הייתי במצב רגשי כל כך נסער, שאפופת תחושות עצב ועלבון, וכל אלה הציתו את תחושותיו של סלמונה ותרלקו את הכתיבה. האבל שלי על פרויקט מקצועי מנטחי התחושה שנוצלת: והימתי בערו בי. את עצי הבעירה מהחיים האמיתיים הטלתי לתוך האח הזאת, ולסלמונה התלקח דרכי. היום אני יכולה לומר תודה על החוויה המקלקלת בחיים, שלבסוף הפכה לחוויה מוקנת בכתיבה".

אבל אויל השואה היא זיכרון שהוא מעבר למילים, אויל המחשבה שאפשר להבין אותה באמצעות מילים היא אשליה?

"אני מקבלת את ההשקפה שהשואה הייתה זוועה שהיא מעבר למילים. אחד הספרים שטלטלו אותי היה ספרו של חרחה מפריון, 'הכתיבה או החיים'. היה חשב שאם יכתוב את הסיפור שלו, ימות. מצד שני, גם מפריון הבין שאם הוא לא יספר את הסיפור, מי יעביר אותו להאזין? כוח לי להרגיש שייכת לאותה תרבות של סיפור בעליפה. אנתנו מוליכים את הייסרון מאחד לשני, בתקוה גורלה שהוא לא ייכחד. הדיבא פעמים אני מוצאת

שסיפור היסטורי הוא עובדה היסטורית מציתים אותי ברמה של צופן. הם כתובים באופן יבש ולקוני, אבל אני יכולה להרגיש את ההלבה שבווערת בפנים, והתפקיד שלי הוא להוציא אותה הוצפה, לתרגם אותה במילים עבור מרבית

האנשים שלא ימצאו את ההלבה בעצמם. אני לא רוצה שהשואה תהפך לסדרת עוברות קרות, מתיקות אי שם במדף הספרים. אם לא ממשך לספר אותה כתרזה שבעל" פה, היא תתפוגג – וזה מה שהספרות מאפשרת לנו. גם מספרון בסופו של דבר בחר לכתוב. הוא גילה שהוא לא מת, אלא להפך, הכתיבה אפשרה לו לחיות".

מה קרה לפרימו לוי? הכתיבה לא הרגה אותה?

"אני יודעת מבני משפחתי שהוא לא התאבר, הוא פשוט מעד. אמרו שהוא לקח תרופה נגד כאב ראש. לפעמים מתרשטת תקלה שאנחנו בנוים עליה יותר ממה שהיא".

זיכרו את השואה?

בעיני סמל, דווקא הסיפור שבונה את הזיכרון הרגשי או את המיתוס, הוא זה שיוכל להתמודד עם הכחשת השואה."אנחנו חיים בעולם שבו קל לקעקע את הסיפור שלנו בעזות סיפורים אחרים – קוראים לזה היום תחרות הנרטיבים. אני מתעניינת מאוד בתהליך שבו סיפורים הופכים למיתוס. מאז קריסת בנייני התאומים, חצי עולם מאמין בתיאודית קונספירציה מרושעת שהיודים הם אלה שמוטטו את מגדלי התאומים. אתר אינטרנט בלבנון פרסם הוכחות, במידכאות כפולות, של היהודים לא הגיעו לעבודה באותו בוקר. זה כמובן לא נכון, אבל אפשר לכופף את העובדות איך שרוצים. המיתוס הזה הופיץ בתחלה בעולם הערבי והגיע לכלל מקום, כולל סרטים תיעודיים לכאורה המעבדה. את לא מאמינה פשוט לאן זה הגיע. ובמקרה הזה אנחנו יכולים

עדיין להצביע היכן גולד השקר והזון, ובכל זאת חצי עולם מאמין בה. אם זה קרה תוך עשור, כל כך מרד, איזו עורובה יש לנו שבשנת 2099 יזכרו בכלל את השואה?"

את השאלה הזו שמה סמל בפה של לימה ארגלי בספר 'צחוק של עכברוש', ספר נועז שמטלטל את הלב ואת הראש. היא תובן במיושה 'אגרים שונים: סיפור, אגדה, שירת אינטרנט (המצאה עתידנית של סמל), פנטזיה עתידנית ויומן, שמצטרפים ליצירה מרשימה וסוחפת על קורותיה של ילדה בת חמש, שעברה תקיפה מינית קשה במסווה. 'לאחר כמעט שישים שנה, על סף אסידת תודה לה. היה לי חשוב גם להכניס בסוף הספר לוח אירועים היסטוריים".

כדי להסביר כמה חשובה הבניית הזיכרון ההיסטורי או המיתוס באמצעות האמנות, מפליגה סמל על ליוסף המקראי. "דבה שנים אני מרגישה מציודת אמנות, גם עתיקות, את פעימות הרדפק הרגשי. קחי למשל את סיפור הנתן': ההיסטוריה והארכיאולוגיה לא יודעים לאמת או לאשר את פרטי העבר, אבל הסיפור הרגשי חושף בפנינו. זה סיפור הנתן', כמו ועלבון ספרים של דוד ואבשלום, שכשאני קוראת בהם מילים כמו 'אבשלום בני בני', אני נמצאת שם טוטלית בכאבו המווקק של האב שאיבד את בנו. קחי למשל את סיפור יוסף ואחיו: חשב שאתה תודה לה. היה לי מנהג בכל ערב להתקשר אליה אחיינית שלי. היה לי מנהג בכל ערב להתקשר אליה מחיפה לתל-יאביב ולהקריא לה סיפורים בטלפון. פעם קראתי לה את הטקסט הנתן'כי של יוסף ובנימין, ושתינו ייללנו. לסיפורים האלה, שאני קוראת להם 'נשאי זיכרון רגשי', אני מתחברת מיד, כי סופר הוא סוג של נשא. נשא של זיכרונות שקרמו לו".

אבל אויל השואה היא זיכרון שהוא מעבר למילים, אויל המחשבה שאפשר להבין אותה באמצעות מילים היא אשליה?

"אני מקבלת את ההשקפה שהשואה הייתה זוועה שהיא מעבר למילים. אחד הספרים שטלטלו אותי היה ספרו של חרחה מפריון, 'הכתיבה או החיים'. היה חשב שאם יכתוב את הסיפור שלו, ימות. מצד שני, גם מפריון הבין שאם הוא לא יספר את הסיפור, מי יעביר אותו להאזין? כוח לי להרגיש שייכת לאותה תרבות של סיפור בעליפה. אנתנו מוליכים את הייסרון מאחד לשני, בתקוה גורלה שהוא לא ייכחד. הדיבא פעמים אני מוצאת שסיפור היסטורי הוא עובדה היסטורית מציתים אותי ברמה של צופן. הם כתובים באופן יבש ולקוני, אבל אני יכולה להרגיש את ההלבה שבווערת בפנים, והתפקיד שלי הוא להוציא אותה הוצפה, לתרגם אותה במילים עבור מרבית

"כל זמן שהקפאתי את הכתיבה, חסכתי לגיבור את הבאות". חיטול גטו ורשה

ידעו את זה. קברתי את הסיפור הזה. אבל היום לפחות אני יודעת שהוא לא נקבר בשביל העולם, הוא חי'. יכול להיות שבעקבות 'ראש עקום' גייעו אליי פתאים אנשים שהחבאו, ויתגלו סיפורים דומים לזה שמתרחש בספר".

את מיפסיקנות לא קטנה, על גבול הכבשפות.

"כימי הביניים היו בוודאי מעלים אתי על המוקד. אבל אני קודאת לזה כוחות יתר, לא כישוף. אני מאמינה שיש לכולנו סוג של אנטנת פנימיות שאנחנו לא מרבים להשתמש בהם. מול שהאמן יכול. המציאות מרבררת אלינו ביותר בביתו, לא הגיעו לעבודה באותו בוקר. זה כמובן לא המלודיה ולא שומעים את העיבור מתחת, את הכלים. אני סוג של חסיד שהולך לטבע ושומע את שלל קולותיו של אלוהים. סאברכה שלי היה חסיד ריוניץ, ואבא שלי גרל בילד בביתו, כי אבא שלו היגד לאמריקה ונטשו אותו. אבא שלי שר מאוד יפה, הוא אהב לשיר בטבע ובליל שבת. חסיד אמיתי. את ההקשבה ירשתי ממנו, אבל לא את הקול היפה – הגן המשפחתי הזה פסח עליי".

היכן את ממוקמת את עצמך על המנעד של ציונות ופוסט־ציונות?

"אני רואה עצמי ציונית במובן הקלאסי של המושג, כמו שבחרת בישראל את ביתה הפיוז, הרוחני, הנפשי והמוסרי. בתו של אבי שבחר לתת לספרו האוטוביוגרפי את השם 'דווקא ציוני', אבל אין פירושו שאני לא מודררות במשמעות המושג היום שואלת אם הערכים המילניים נשמרים, ואיזה איום מכרסם באדיאולוגיה הטהורה של דוד הוריי מכפנים ומבוחרן, או איזו זיקה

סמל מקפידה שלא להשתמש בכינוי 'ניצולי

שואה', והיא מעדיפה את הביטוי 'שורדי שואה'.

"הם שורדי שואה כי עד היום הם ממשיכים

להתמודד ולשרוד. מרגש אותי ששורדי שואה

שומעים את הצירוף הזה ומתחברים אליו"

מתקיימת בינינו בישראלים ובין המקום שבוורו הורינו. בשבילי, תקפות ומכייעות גם השאלות על גורל העם הפלשטיני שנגרו לו סבל בשל הישגיה של התנועה הציונית, גם אם לא ברוון. אני מדהרדת באשיפה למצוא שעוללנו או שהתעוללו בשמנו – וגם לא ברצוננו – ולהתחיל מחדש, כדרך שעשו האוסטרלים שביקשו את סליחת האברייג'נים לפני שנים אחרות ופתחו ביהד רף היסטורי ופוליטי חדש.

"עם כל השאלות המורכבות האלה התמודדתי ברומאן 'אישראל' שבו הקמתי מינית יורדים הלופית על אי אינדיאני באמריקה, בהתבסס על פרשה היסטורית אמיתית. הכתיבה מתוך פרספטיבה, ובעיקר מתוך מבט אירוני, נתנה לי אפשרות הורמונת נרידה להפך בכל המושגים המקובעים שבתוך עצמי, ולחשוב באופן מטלטל ורענן".

נאורה, אויל את היא ראש עקום?

"היו לא מעט גבות שהתרוממו נוכח השם שבוחרתי לספר, אבל אני רבקה בו. שם מודר, קודר, אבל מבחינתי, הוא מראת נפש לגיבור שלי, תומאס. הילד עם ראש העקום הולב הכי ישר בעולם. הלוואי שיהיו בעולם עם אנשים כמוהו. ■

^[1] כתיבה בביליות היא רפוס קבוע אצל סמל

^[2] סמל נולדה כיפ למימי ויצחק ארצי

כותבת בלילות

חופר לאמא. שלמה ארצי

????????? ליד ציטוט

“לילה אחד חלמתי חלום שעד היום אני זוכרת אותו. סלומונה לוי, הגיבור של החלק השני בספר, מתכופף אליי ומעיר אותי. 'איך את משאירה אותי בעליית הגג כל כך הרבה זמן? אני רוצה לצאת. אם את לא כותבת אותי, את לא מוציאה אותי לחופשי'”

הכחשה בפעולה. מתקפת 11 בספטמבר